

Analiza e Politikës Tregtare: Faktorët që pengojnë rritjen e eksportit të mallrave

Gusht 2020, Prishtinë

Përgatitur nga:

Zef Dedaj	Udhëheqës i Divizionit për Politika Tregtare
Merita Fetahu	Analiste për Tregti
Bulinë Gashi	Zyrtare e Lartë për Analizë të Tregtisë
Anita Sutaj	Zyrtare e Lartë për Tregti

Hyrje

Këto informata të shkurtra mbi tregtinë e mallrave synojnë të nxisin interesin e audiencës për sa i përket analizës dhe propozimeve në lidhje me çështjet e tregtisë në Kosovë. Kjo përmbledhje mbulon vitin 2019, ku përfshin analizën e tregtisë së mallrave duke vështuar më thellë ndryshimet në fluksin e eksportit dhe importit, mundësinë për të kuptuar më qartë performancën e Kosovës në tregtinë e

mallrave, dhe që shqyrton në veçanti faktorët që pengojnë rritjen e eksportit.

Pikat e fokusit:

- ❖ Hyrje
- ❖ Drejtimi i tregtisë
- ❖ Faktorët që pengojnë rritjen e eksportit
- ❖ Faktorët që kontribuojnë në varësinë nga importi
- ❖ Vërejtjet përfundimtare

Drejtimi i tregtisë

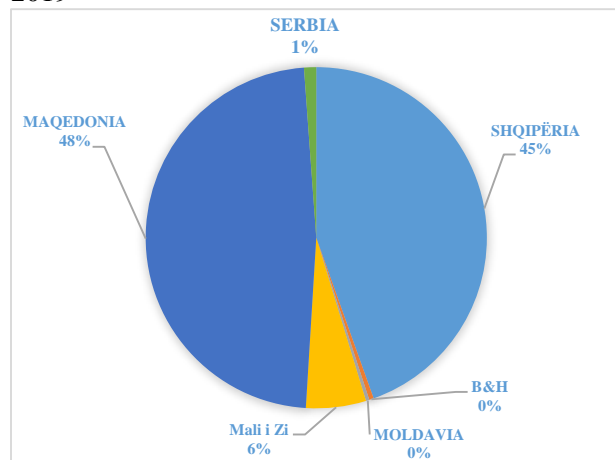
Sipas (Ask, 2020), tregtia e mallrave në vitin 2019 paraqet një deficit tregtar prej 3,113.34 miliardë euro, që tregon se është më i lartë për 4.5%, krahasuar me vitin 2018. Eksporti i përgjithshëm në vitin 2019 ishte 383.5 milion euro, një rritje prej 4.5 % në krahasim me vitin 2018 dhe një rritje prej 93.1% në krahasim me vitin 2008, duke vërejtur një ritëm të lartë të rritjes së eksporteve, ndërsa importet totale ishin 3,496.9 miliardë euro në vitin 2019. Eksportet mbuluan importet me vetëm 11%, mesatarisht, pra midis 76% dhe 80% të eksporteve totale të produkteve bujqësore dhe industriale nga Kosova janë drejtuar në tregjet e rajonit, përkatësisht në vendet anëtare të CEFTA-s. Sidoqoftë, pjesa e produkteve bujqësore të eksportuara në vende tjera në vitet e fundit ka rënë në 40-45%, duke sugjeruar që produktet bujqësore kanë filluar të orientohen drejt tregjeve të BE-së. Kjo pasqyrohet në një rritje graduale të eksporteve të produkteve bujqësore pas vitit 2016 kur hyri në fuqi marrëveshja e MSA-së; kështu eksportet e produkteve bujqësore u dyfishuan në vlerë prej sa ishin 11.9 milion në vitin 2016 në 22.4 milion në vitin 2019.

Dy blloqet kryesore tregtare që dominojnë strukturën e importit në Kosovë janë BE dhe CEFTA, ku së bashku ato përbënin mbi 63 përqind të importeve totale të mallrave në vitin 2019. Brenda BE-së, Gjermania ishte

partneri më i madh i importit, pasuar nga Italia dhe Greqia, ndërsa nga vendet e rajonit Shqipëria dhe Maqedonia janë burim i rëndësishëm i importeve me 92 përqind të importeve totale nga CEFTA. Në katër vitet

e fundit, niveli i flukseve të importit nga vendet e CEFTA-s ka rënë pak për shkak të vendosjes së tarifës 100 përqind ndaj Serbisë dhe ndaj BH-së në vitin 2018. Serbia, si vendi dominues eksportues më parë në Kosovë, përjetoi një rënie prej 98.5% të importeve në vitin pasues. Një pjesë e konsiderueshme e tregut të Kosovës, e humbur nga BH-ja dhe Serbia, u përvetësua nga importet nga partnerët e jashtëm tregtarë rajonalë, duke përfshirë Turqinë dhe Kinën. Kjo reflektohet në rritje të fluksit të importit në vitin 2019; megjithatë, Kosova në një farë mase ka rritur integrimin e saj me vendet e tjera si Turqia, Kina, Zvicra dhe Izraeli, nga të cilat Kosova ka rritur vlerën e mallrave të importuara prej 170 milion euro ose 25%, kështu mallrat e importuara nga këto vende mbulojnë 24% të

Figura 2: Pjesëmarrja e importit nga CEFTA në vitin 2019

Burimi: llogaritjet e autorit bazuar në ASK-në

Importet vazhdojnë të dominohen nga sektori i mineraleve (karburantet e naftës dhe produktet e tij), sektori i industrisë ushqimore, makinerisë dhe pajisjeve, por si produkt, importet e naftës dhe vajrave kanë mbizotëruar në importet e përgjithshme, pasuar nga makinat, shufrat e çelikut,

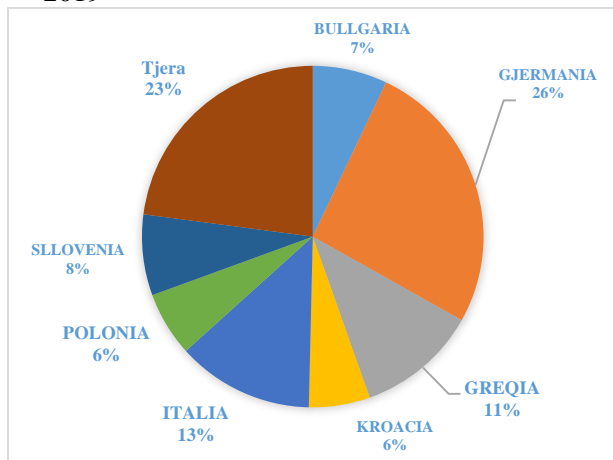
importeve të përgjithshme të Kosovës. Shifrat e paraqitura në vijim tregojnë bilancin tregtar të Kosovës gjatë viteve, së bashku me pjesëmarrjen e importit nga vendet e CEFTA-s dhe vendet e BE-së.

Figura 1: Bilanci tregtar ndërmjet viteve 2008 dhe 2019

Burimi: llogaritjet e autorit bazuar në ASK-në

Figura 3: Pjesëmarrja e importit nga BE në vitin 2019

Burimi: llogaritjet e autorit bazuar në ASK-në

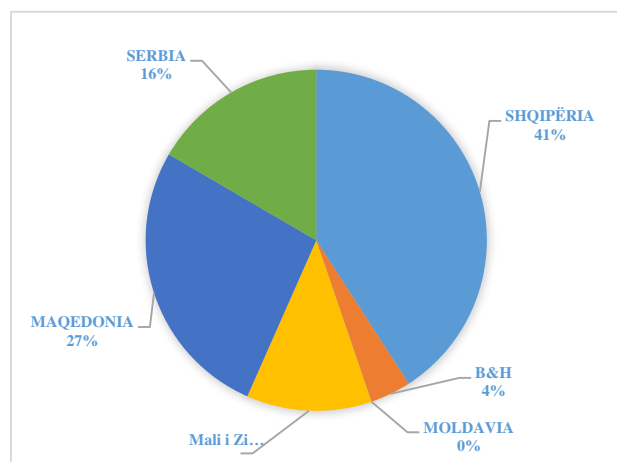
energji elektrike, cigare dhe medikamente. Sidoqoftë, për fat të keq, Kosova vazhdon të importojë sasi të mëdha të produkteve bujqësore; rrjedhimisht, kërkesa për konsum vendor për produkte bujqësore të përpunuara dhe të papërpunuara përmbushet kryesisht nga importet. Të dhënat statistikore tregojnë

se për kategorinë e mallrave bujqësore kemi një deficit të lartë tregtar, p.sh., gjatë vitit 2019 eksportet e produkteve bujqësore vlerësohen prej 65.5 milion euro, ndërsa

importet arritën në 759.8 milion euro ndërsa tregtia e deficitit për produktet bujqësore është -694.3 milion euro.

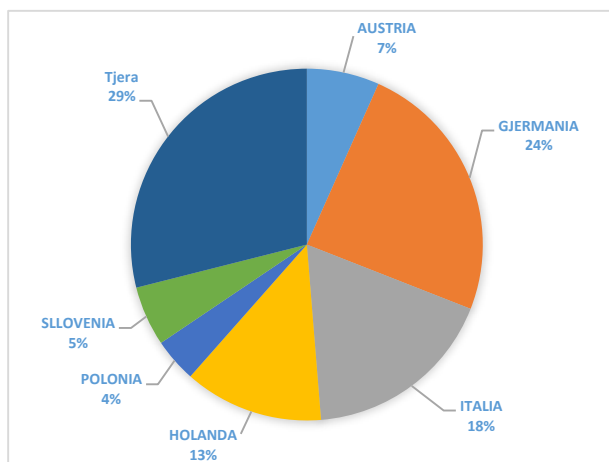
Përkundrazi, situata aktuale e eksportit në Kosovë dhe deficitit i lartë tregtar pasqyrojnë një nivel të ulët të konkurrencës në tregjet vendore dhe të huaja dhe mungesën e shumëllojshmërisë së produkteve. Kosova në baza vjetore ka një rritje mesatare të BPV-së prej rreth 4%. Mallrat e eksportuara zënë më pak se 6% të BPV-së dhe përqendrohen në sektorë me përbërës me vlerë të ulët të shtuar, në veçanti metalet dhe mineralet. Arsyeja që performanca e eksporteve të mallrave përkeqësohet herë pas here është për shkak të kërkesës së ulët të jashtme dhe rënies së çmimeve të metaleve dhe mineraleve si një komponent i rëndësishëm i eksporteve të Kosovës. Deficiti i lartë tregtar pasqyron një bazë të brendshme të pazhvilluar dhe të ngushtë të prodhimit. Kompanitë vendore që konkurrojnë në tregjet ndërkombëtare janë të ekspozuara ndaj konkurrencës më të lartë nga produktet e huaja. Hyrja në tregje të reja, gjetja e kërkesës për një produkt të ri mbetet një sfidë për sektorin vendor të prodhimit; përveç marrëveshjeve tregtare, Kosova vazhdon të përballet me një bilanc të madh negativ tregtar. Duke marrë parasysh afërsinë e vendeve të CEFTA-s, Kosova duhet t'i identifikojë kërkesat dhe nevojat e tregjeve rajonale tek të cilët lehtësimi i tregtisë është i mundur për shkak të marrëveshjeve të CEFTA-s. Edhe pse Kosova ka një marrëveshje të tregtisë së lirë me Turqinë, vetëm 2% e eksportit të përgjithshëm është përqendruar në këtë treg. Në vitin 2019 Kosova eksportoi rreth 164 milion euro në CEFTA; megjithatë, Shqipëria, Maqedonia dhe Serbia përbëjnë 84% të eksportit të përgjithshëm të Kosovës. Ndërsa, sa i përket eksportit me anëtarët e BE-së në vitin 2019, Kosova eksportoi rreth 127 milion euro, me tregun më të rëndësishëm që është ai i Gjermanisë dhe ai i Italisë. Shifrat e mëposhtme tregojnë pjesëmarrjen e eksportit nga vendet e CEFTA-s dhe vendet e BE-së.

Figura 4: Pjesëmarrja e eksportit nga vendet e së në vitin 2019

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në ASK-në

Figura 5: Pjesëmarrja e eksportit nga vendet e BE-CEFTA-s në vitin 2019

Burimi: Llogaritjet e autorit bazuar në ASK-në

Së fundmi, partnerë të tjerë të rëndësishëm ishin India dhe Zvicra me pjesëmarrje 9% dhe 7%, përkatësisht, në eksportin e përgjithshëm në vitin 2019. Sektori i bujqësisë është një kontribuues thelbësor në eksportet e përgjithshme të Kosovës. Në krahasimin e vitit 2015 me vitin 2019, mallrat bujqësore janë zhvendosur nga 41.68 milion në 65.51, një rritje prej 57 përqind. Rritja e produkteve bujqësore të eksportuara mund t'i atribuohet marrëveshjes së MSA-së e hyrë në fuqi në vitin 2016. Pamundësia për të mbuluar kërkesën vendore ka filluar një rritje graduale të importeve bujqësore e cila ka kontribuar në deficitin e lartë tregtar.

Ndërsa, krahasuar me importet, analiza e strukturës së mallrave të eksportit të Kosovës tregon se përkundër rënies së çmimeve në tregun ndërkombëtar të nikelit, megjithatë çon në mallrat më të eksportuara. Vlera e eksporteve të nikelit është rritur nga 36 milion euro sa ishte në vitin 2018 në 51.3 milion euro në vitin 2019, që përfshin 13.4% të eksporteve të përgjithshme të Kosovës, një rritje prej 42.5% krahasuar me vitin 2018; megjithatë, gama e mallrave të prodhuara nga ndërmarrjet kosovare është ende e kufizuar, nuk shpërndahet, dhe është tërësisht homogjene. Struktura e eksporteve në përgjithësi për shumë vite tani ka qenë

pothuajse e njëjtë, por në vitet e fundit ka një ndryshim të konsiderueshëm në aspektin e produkteve të mbuluara brenda sektorit të plastikës. Kosova ka eksportuar produkte të plastikës, rreth 50.8 milion euro, që është 13.3% e rritjes së përgjithshme të eksportit. Po kështu, si sektorë me potencial eksportues konsiderohet të jetë sektori i industrisë ushqimore i cili është gjithnjë e në rritje. Por nëse analizojmë strukturën e përgjithshme të mallrave, eksportet e produkteve bazë të metaleve dhe mineraleve, artikujt kryesor për eksportet e Kosovës mbuluan 45% të eksporteve në nivelin e përgjithshëm në vitin 2019.

Faktorët që pengojnë rritjen e eksportit në Kosovë

Kjo pjesë identifikon faktorët kryesorë që tash e shumë vite pengojnë rritjen e sektorit të eksportit në Kosovë. Analizat e faktorëve të tillë bien nën dimensionin e larmisë së produkteve, shkallës së prodhimit dhe cilësisë. Mospërputhjet midis importeve dhe eksporteve të Kosovës tash e sa vite kanë rezultuar në një bilanc të konsiderueshëm negativ tregtar, kështu në vijim janë identifikuar disa faktorë të cilët kanë penguar vazhdimisht rritjen e eksportit në Kosovë.

Sektori i dobët i prodhimit. Për shkak të sektorit të dobët të prodhimit, firmat në Kosovë nuk janë ende në gjendje të konkurrojnë ndërkombëtarisht me një gamë të gjerë të produkteve. Për shembull, shembja e pasluftës e sektorit privat, procesi i privatizimit i cili nuk ka qenë në gjendje të ringjallë sektorin, mungesa e Investimeve të Huaja Direkte (IHD), performanca e dobët e institucioneve dhe kompanive të Kosovës, mungesa e zbatimit të kornizës ligjore janë vetëm disa nga shkaqet që për shumë vite kanë ndikuar në situatën e pafavorshme të sektorit të eksportit. Po kështu, ekonomia e Kosovës është pak më ndryshe se ekonomitë e tjera në rajon në nivele të ngjashme të të ardhurave. Megjithëse, shumë firma në Kosovë përballen me vështirësi për të hyrë

në tregun ndërkombëtar me produktet e tyre përveç nëse mund të ofrojnë produkte më tërheqëse, me cilësi më të mirë dhe më lirë.

Progres i kufizuar për cilësinë dhe inovacionin. Në këtë drejtim, është bërë progres i kufizuar në fushën e inovacionit. Faktori përcaktues në hyrjen në treg është aftësia për të përmirësuar dhe prodhuar sipas kërkesave specifike në lidhje me cilësinë; kështu, kompanitë kosovare duhet të përmirësojnë produktet e tyre cilësore gjë që do t'u mundësonte atyre të konkurrojnë me tregun ndërkombëtar dhe të lansojnë produkte të reja cilësore. Lidhur me këtë, efektet e cilësisë institucionale mund të duket se lidhen tërthorazi me zhvillimin e sektorit të eksportit, p.sh., mungesa e masave të politikës industriale për të rritur eksportet dhe për të rritur cilësinë dhe sasinë e prodhimit vendor mbetet një sfidë. Masat e tilla mund të përfshijnë ide inovative. Performanca e dobët e sektorit të eksportit për disa firma ka të bëjë me probleme specifike që ndikojnë në pozitën konkurruese të firmës në tregun ndërkombëtar, siç është mungesa e një strategjie për të bërë biznes ndërkombëtarisht, qasje inovative si në prodhim ashtu edhe në procesin e punës, numri i kufizuar i lidhjeve me partnerë të huaj, mundësi të kufizuara për të hyrë në rrjetet e biznesit (Politika Tregtare, 2009). Për më tepër, mungesa e aftësive inovative llogaritet të jetë si një problem që lidhet me nivelin makroekonomik. Në mënyrë që firmat kosovare të jenë në gjendje të përshtatin inovacionin, ato duhet të kenë qasje në një grup punëtorësh me aftësitë dhe shkathësitë e reja që do t'u mundësojnë firmave të rrisin produktivitetin dhe të rrisin nivelin e përdorimit të teknologjive. Në Kosovë, firmat ende përballen me vështirësi në qasjen e teknologjisë së re dhe në investimin në inovacion, kryesisht për shkak të kapacitetit të kufizuar të burimeve njerëzore në absorbimin e njohurive të reja, dhe për shkak të kostos dhe qasjes në financa. Kjo lidhet shumë me faktin se Kosova është ende në fazën e ngritjes së strukturës së inovacionit, megjithëkëtë, strategjia dhe programet adekuate të iniciuara në nivelin kombëtar që mund të mbështesin inovacionin e firmës janë akoma të dobëta (KE, 2019). Po kështu, shumë firma përballen me vështirësi në punësimin e punonjësve të rinj, kryesisht për shkak të përvojës ose aftësive të pamjaftueshme. Mungesa e specialistëve të kualifikuar në marketing, shitje dhe dizajn e bën më të vështirë konkurrencën në tregjet e eksportit. Për më tepër, kostoja e lartë dhe cilësia e ulët e infrastrukturës, mjedisi rregullator, si dhe furnizimi fizik me energji elektrike, lidhja fizike dhe me TI dëmtojnë konkurrencën e firmave, veçanërisht në tregjet e eksportit. Vështirësitë në zhvillimin e produkteve të reja dhe në vërtetimin e cilësisë së produkteve ekzistuese, kufizojnë aftësinë e firmave për të konkurruar në tregjet e eksportit, duke pasur parasysh se zhvillimi i produkteve të reja është thelbësor, veçanërisht në tregjet e eksportit. Gjithashtu, ka mungesë të njohurive për tregjet e eksportit ose ka mungesë të strategjive të promovimit të eksportit nga firmat në Kosovë. Promovimi i eksportit zakonisht bëhet përmes panairove, dhe kostot janë sfiduese për kompanitë (Cojocar, 2017).

Kufizimet nga vizat. Në këtë kontekst, duhet të theksohet që Kosova e ka popullsinë më të re në Evropë dhe mungesa e lirisë së lëvizjes për shkak të kufizimeve nga vizat është perceptuar si pengesë e konsiderueshme. Për të rinjtë, në veçanti kompanitë, mungesa e vizave bënë që të

përballen me vështirësi për të marrë pjesë në panairë ndërkombëtare të tregtisë dhe shumë punëtori tjerë, duke humbur kështu shumë mundësi dhe rrjete (Zogaj dhe të tjerët., 2016).

Barrierat jotarifore. Një arsye tjetër e pajustificuar për nivelin më të ulët të eksporteve në rajon është shenja e qartë e vështirësive me të cilat përballen kompanitë kosovare në tregtinë ndërkombëtare. Këto vështirësi ndërlidhen me barrierat jotarifore. Në këtë aspekt, vendet e CEFTA-s kanë vendosur rregullisht barriera ndaj tregtisë si ndaj produkteve bujqësore ashtu edhe ndaj produkteve jobujqësore të eksportuara nga Kosova. Përveç kësaj, çështja e transitit nëpër territorin e disa nga vendeve të CEFTA-s është bërë çështje problematike për importet apo eksportet kosovare pas hyrjes në fuqi të CEFTA-s. Barrierat që përdoren janë të natyrave të ndryshme: barriera jotarifore, barriera teknike ndaj tregtisë dhe standarde/masa sanitare dhe fitosanitare (Dedaj dhe të tjerët., 2015). Për më tepër, sipas studimit të Bankës Botërore, eksportuesve kosovarë iu duhen pothuajse dy ditë (42 orë) për t'i përmbushur kërkesat kufitare dhe 1.5 ditë tjera (38 orë) për t'i përmbushur kërkesat dokumentare në krahasim me mesataren prej 7 orë dhe 3.8 orë in vendet tjera të Ballkanit Perëndimor. Për më tepër, firmat kosovare duhet të paguajnë 222 euro për eksport në krahasim me një mesatare prej 60 euro nga vendet tjera të CEFTA-s. Kufizime tjera në fushën e tregtisë janë krijimi i mundësisë për të udhëtuar me dokumente personale të lëshuara nga autoritetet Kosovare dhe me automjetet e transportit të regjistruara në Kosovë dhe certifikatat dhe dokumentet tjera të lëshuara nga autoritetet kosovare nga Serbia, Bosnja dhe Hercegovina dhe Moldavia nuk njihen. Vështirësitë në eksportimin e produkteve bujqësore gjithashtu rezultojnë nga mos anëtarësimi i Kosovës në Organizatën Evropiane për Mbrojtjen e Bimëve (EPPO) dhe Organizatën Botërore për Shëndetin e Kafshëve (WOAH). Kjo i pengon bizneset në eksportimin e produkteve në vendet e BE-së, edhe pse produktet e tilla negociohen në MSA dhe nuk duhet të paguajnë detyrim tatimor për eksporte. Gjithashtu, tregjet e eksportit në BE nuk kanë besim në produktet e Kosovës pasi shumica e tyre nuk kanë certifikimin e duhur dhe nuk i përmbushin standardet e kërkuara apo mosnjohje dhe mos akreditimin e produkteve të Kosovës. Të gjitha këto shkaktojnë kosto të larta për testimin e produkteve dhe mungesa e kapaciteteve njerëzore ka prekur në mënyrë të konsiderueshme eksportuesit. Megjithatë, kjo është çështje që duhet të shtyhet përpara nga institucioni i Kosovës dhe të zotohet më shumë për përmirësimin e infrastrukturës së cilësisë për t'i lehtësuar firmat për rritjen e vargut të gjerë të eksportit të produkteve dhe të jetë në gjendje që të konkurrojë në nivel ndërkombëtar. Çështjet tjera që e pengojnë tregtinë ndërkombëtare janë procedurat doganore për eksportimin dhe importimin e mallrave, që i referohen të gjitha fazave të ndërlidhura me lëvizjen ndërkufitare të mallrave në tregtinë eksportuese dhe importuese. Vështirësi të konsiderueshme janë shkaktuar nga kërkesat e mëdha për dokumentacion, burokracia e madhe dhe zhdoganimi i ngadalshëm.

Pengesat institucionale. Duhet të theksohet që eksportuesit kosovarë përballen me sfida të brendshme në përgatitjen për eksportimin e mallrave të tyre, p.sh. mungesa e stafit në Agjencinë e Ushqimit dhe Veterinarisë në Kosovë dhe procedurat burokratike që zbatohen nga disa institucione qeveritare e bëjnë prodhimin dhe eksportimin më të vështirë dhe më të kushtueshëm.

Në këtë aspekt, mjedisi afarist në Kosovë duhet të përmirësohet më tej dhe akoma nuk i ofron kushtet më të mira për zhvillimin e biznesit (Huruglica dhe të tjerët., 2019). Sa i përket pengesave të brendshme, kompanitë gjithashtu ankohen për mungesë të furnizimit të rregullt me energji elektrike, që logjikisht i shkakton më shumë kosto sektorit të prodhimit. Prandaj, deri më tani, pengesat në furnizim janë pengesë e madhe për shtrirjen e ndërmarrjeve kosovare në nivel ndërkombëtar. Pa prodhim, apo pa sektorin e prodhimit, Kosova nuk është në gjendje që të përfitojë nga iniciativat për tregti të lirë në rajon apo më gjerë (Nixha, 2019). Në këtë mënyrë, institucionet me performancë të dobët dhe nivel të lartë të korrupsionit mbesin sfidë (Politika Tregtare, 2009), pasi që të dyja kanë kontribuar në mënyrë të konsiderueshme në mjedis me rrezik të lartë që është i pamundshëm për aktivitetet afariste në Kosovë.

Faktorët që kontribuojnë në varësinë në import

Në përgjithësi pranohet që cenueshmëria e ekonomisë përcaktohet gjerësisht nga niveli i ekspozimit në ekonominë botërore. Ekonomitë që janë shumë të varura në import, në veçanti në importet strategjike, kanë tendencë që të jenë më të cenueshme ndaj disponueshmërisë dhe kostove të importeve të tilla. Për ekonomitë siç është Kosova, të cilat varen shumë nga importet, duke pasur parasysh që importet përbëjnë një pjesëmarrje të konsiderueshme të BPV-së së tyre, me mbi 50 përqind pjesëmarrje të importit të Kosovës në BPV në vitin 2019. Është e sigurt që varësia e Kosovës në import ka shkaktuar kufizim të detyrueshëm në rritje në Kosovë. Nga viti 2008, pjesëmarrja e importeve në BPV për Kosovë është rritur në mënyrë të konsiderueshme, duke mbuluar mesatarisht 50 përqind në BPV. Është dokumentuar cenueshmëria në sektorin e prodhimit dhe mbështetja e Kosovës në rritjen e varur nga importi, në veçanti pas krizës ekonomike të vitit 2008. Mbështetja në rritje në importe mund t'i atribuohet mungesës së politikave efikase për minimizimin e rreziqeve të ndërlidhura me varësinë e rritur në import, duke përkeqësuar në këtë mënyrë cenueshmërinë e vendit ndaj goditjeve në ekonomi. Me fjalë të tjera, politikë-bërësi nuk e ka fuqizuar kërkesën vendore si mënyrë të zvogëlimit të varësisë në import dhe ndërtimit të prodhimit më të qëndrueshëm vendor në planin afatgjatë. Zakonisht, politikat e ndërmarrja nuk kanë qenë të mjaftueshme duke e pasur parasysh faktin që struktura ekonomike e Kosovës përbëhet në përgjithësi nga Ndërmarrje të Vogla dhe të Mesme (NVM) dhe në këtë mënyrë kërkesa vendore nuk është e mjaftueshme për të kompensuar dominimin e importit të krijuar përgjatë viteve. Mungesa e politikës industriale përbënë njëri nga pengesat në fushën e prodhimit që do të stimulonin prodhimin vendor, si dhe sektori i dobët i prodhimit së bashku me mungesën e cilësisë e ka bërë të pamundur për firmat që të jenë konkurrese në tregun ndërkombëtar.

Në fund, për shkak të infrastrukturës së dobët të cilësisë firmat nuk mund t'i eksportojnë shumë produkte bujqësore dhe jobujqësore. Prandaj, Kosova akoma mbështetet në shumë në importe. Në lidhje me këtë, duke pasur parasysh faktin që NVM-të janë të brishta, një masë thelbësore për nxitjen e kërkesës vendore është miratimi i politikave që do t'i fuqizonin ato, këta stimuj në sektorin privat duhet të vijnë në formë të politikave efikase, siç është tatimimi dhe subvencionet. Strategjitë efikase mund ta orientojnë sektorin privat më shumë drejt përmbushjes së kërkesës vendore, nevojave themelore të të varfërve dhe përfundimisht në rritjen e eksportit. Në këtë

mënyrë, nga prirja e kufizuar e Kosovës për eksport për shkak të vargut të ngushtë të produkteve lindin rreze që lidhen me mungesën e diversifikimit. Mos diversifikimi i eksportit nuk ka vetëm efekte negative makro-ekonomike në punësim, çmime, punësim dhe rritje, por gjithashtu krijon varësi në destinacionet e kufizuara gjeografike për tregti (Anon., 2011). Mungesa e produkteve të ndryshme në Kosovë ka bërë që këtë varësi të madhe në mallrat e importuara nga vendet e CEFTA-s dhe BE-së, në veçanti në mallrat e konsumatorëve, siç janë pijet, mishi dhe produktet e shpezëve. Bashkëpunimi rajonal është hap i domosdoshëm që duhet të ndërmerret për të stimuluar procesin e lehtësimit të tregtisë. Tregjet rajonale janë thelbësore për shfrytëzimin e ekonomive të shkallës dhe rritjen e konkurrueshmërisë në treg. Pasi që tregu i eksportit në Kosovë kufizohet vetëm në disa produkte, e cila reflektohet në kapacitet të ulët eksportues, bashkëpunimi rajonal ka krijuar një shkallë të madhe të varësisë në eksport për të përmbushur kërkesën vendore. Përveç kësaj, largimi i barrierave tregtare ka mundësi që të rrisë diversitetin e produkteve. Hulumtimet e fundit tregojnë që rënia prej 10 përqind në kostot për futje në treg rezulton në 3-4 përqind rritje në diversitetin e eksportit dhe 5 përqind rritje në diversitetin e tregut (Anon., 2011). Së fundi, Kosova ka vendosur tarifën 100 përqind ndaj mallrave që vijnë nga Serbia dhe Bosnja dhe Hercegovina. Edhe pse tarifa mund t'i atribuohet tensioneve politike ndërmjet vendeve fqinje, nuk mund të injorohen implikimet ekonomike në ekonominë vendore duke pasur parasysh flukset e mëdha të importit me origjinë nga vendet e prekura nga tarifat. Politika efikase për zvogëlimin e varësisë në import për Kosovën varen nga analiza gjithëpërfshirëse e pozitës së vendit në zinxhirin rajonal të furnizimit dhe perspektivat e kërkesës rajonale dhe globale. Edhe pse madhësia e ekonomisë së Kosovës mund të jetë kufizim i konsiderueshëm në aftësinë e saj për të penguar më tej varësinë nga importi, bashkëpunimi rajonal do ta ndihmojë Kosovën në integrimin e ekonomisë së saj nëpërmjet bashkëpunimit dhe prodhimit industrial, diversifikimit të eksportit dhe tregtinë dhe politikat e përbashkëta industriale. Edhe pse ekziston një mirëkuptim i ndërsjellë i përfitimeve nga lehtësimi i tregtisë, zbatimi i lehtësimit të tregtisë në praktikë nuk duhet të shoqërohet me pengesa.

Vërejtjet përmbyllëse

Baza e dobët e prodhimit në Kosovë vazhdimisht ka rezultuar në performancë të dobët në sektorin e jashtëm dhe nuk është duke kontribuar në rritjen dhe zhvillimin ekonomik. Struktura e sektorit të jashtëm tregon nivelet e larta të përqendrimit të eksporteve në mineralet e papërpunuara dhe metalet bazë dhe produktet tjera të ndërlidhura. Kjo bën që ekonomia e Kosovës të jetë e cenueshme nga çmimet dhe goditjet nga kërkesa në tregjet ndërkombëtare; prandaj, diversifikimi i veprimtarisë ekonomike është parësor, në veçanti në sektorë të prodhimit me vlerë më të lartë të

shtuar. Për prodhuesit vendor, qasja në treg nuk përbën më problem të konsiderueshëm pasi që mbi 80 përqind e tregut të jashtëm është i liberalizuar. Produktet bujqësore kanë deficit të lartë tregtar, që do të thotë se Kosova ka nevojë për strategji më të gjerë për të zhvilluar konkurrencën në ekonomi, e cila do t'i mundësojë përpjekjet për rritjen e cilësisë, promovimin e eksportit dhe krijimin e kushteve për inkurajimin e zhvillimit të bazës ekonomike të diversifikuar, shumë produktive dhe me vlerë të shtuar. Megjithatë, politikat liberale tregtare nuk i kanë arritur rezultatet e pritura që janë krijimi i bazës së fuqishme prodhuese dhe sektori

privat me performancë të duhur. Në anën tjetër, liberalizimi i tregtisë ndërkombëtare e ka rënduar më tej varësinë e Kosovës në import, duke e zgjeruar deficitin tregtar. Barrierat jotarifore dhe procedurat tjera kufitare mbeten problem për eksportuesit. Prandaj, duhet të inkurajohen reforma për lehtësimin e tregtisë. Për prodhuesit, përfshirë eksportuesit, problemet më urgjente për momentin janë në furnizim, e cila ndërlidhet me prodhimin e produkteve që janë konkurruese në nivel ndërkombëtar. Prandaj, kjo bën thirrje për rol më aktiv të qeverisë nëpërmjet mekanizmave të synuar të politikave dhe masave industriale për të përmirësuar mjedisin afarist. *Për më tepër*, duhet të stimulohen universitetet për të zhvilluar programe universitare dhe post-universitare në inxhinierinë ushqimore dhe për t'i inkurajuar studentët që ta zhvillojnë karrierën e tyre në sektorin e ushqimit.

Në fund, investimi në infrastrukturën e cilësisë gjithashtu është i nevojshëm për të përcaktuar cilësinë e laboratorëve të akredituar për t'iu mundësuar bizneseve që t'i përmbushin kërkesat strikte të standardeve të sektorit dhe për t'i plotësojnë nevojat e tregut më të gjerë.